

ՀԱՏՈՐ ԻԹ

1891

ՅՈՒՆԻՍ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

Ի ՄԱՐՍԵՅԼ

(1678-83).

ՄԱՐՍԵՅԼԻ հայկական տպարանին վրայ հետևեալ հետաքննական տեղեկութիւնք՝ քաղուած են Յ. Տ. Գորի (Bory) գաղղիացոյ Պատմական և մատենագիտական հետազոտութիւնք ի վերայ արտեստի տպագրութեան ի Մարսէյ (Les origines de l'Imprimerie à Marseille. Recherches historiques et bibliographiques) խորագիրն ունեցող գրուածքէ մը, որ միայն հարիւր օրինակ տպագրուած է ի նմին քաղաքի ի 1858: Տուած նորանոր տեղեկութիւնքն կը յուսանք որ հաճելի ըլլան բանասիրաց, որոյ վրայ արգէն բաւական ծանօթութիւնք կրնան գտնել ի «Պատմ. Հայերէն Դպրութեանց» ի հատորն Բ, 306:

Հայկական տպարան:— Ոսկան արքեպիսկոպոս:— Իր յմտնորտամ հաստա տած առաջին զործարարն 1665ին, ու անոր փոխադրուիմ ի Մարսէյ ի 1678:— Թաղէոս, Սողոմոն Լետմեան և Նաոիպ Գրիգորեան:— Գեղ. Տըֆորպէն— Ժամսոն, Թովմաս Հայրապետեան և Փիլիպ Տըպոսէ:— Հայրն Բիդու և Մ. Բիք:— Գեղ. Տէ. Թամ:— Լոստովիկոս ԺԴ և Մորամտ հոգաբարձու:— Ռիշար Սիմոն:— Հայք ի 1684 կը մեկնին ի Մարսէյլէ:— Իրենց ձեռքով մոյն քաղաքին մէջ եղած հայ զրոց տպագրութիւնք:— Փիլիպ Տըպոսէ՝ յամսնեան կարծեօք եղած զրոց տպագրութեան ղէմ եղած գաղտառտանի մը առջև պարտաւորած:

Հայք՝ պատմութեան մէջ քաղաքակիրթ հին ժողովրդոց գասակար-
զին կը պատկանին։ Արարատ լեռն իրենց ազգութեան որրանն ե-
ղած է, և ցայսօր կեդրոն քաղաքական ու եկեղեցական վերաբերու-
թեանց, թէպէտ այլևայլ դարերէ ի վեր տիրապետութիւնք և վա-
ճառականական պէտք՝ Հրէից նման ցիրուցան ըրած ըլլան զիրենք
Ասիոյ ու Եւրոպայի այլևայլ տէրութեանց երկիրներուն մէջ։

Հայոց գլխաւոր եկեղեցին՝ զոր ի չորրորդ դարու հիմնած է կ'ը-
սեն սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ, էջմիածինն է յոտս Արարատայ,
երկու մղոնաւ հեռի յերեւանայ, յառաջ Պարսից հպատակութեան
տակ եղող Հայաստանի մայրաքաղաքն, և 1827էն ի վեր Ռուսաց
ձեռքն անցած։ Այս հռչականունն արքեպիսկոպոսանիստ եկեղեցի,
ուր ամէն հաւատացեալ Հայ պարտական է կենայր մէջ գէթ մի ան-
գամ ուխտի երթալ, շինուած է ընդարձակ վանքի մը մէջ, տեղի բը-
նակութեան կաթողիկոսին կամ իրենց գերագոյն պատրիարքին և
հետը եղող վարդապետաց, որ հայկական ծէսին յատուկ դաս մ'է
եկեղեցականաց, ու ընդհանրապէս իմաստուն և գիտութեանց պա-
րագող անձինք¹։

* * *

Գիտցեր են Հայք ամէն ատեն որոշուիլ իրենց ուսմամբն՝ ի ժողո-
վըրդոյ յորոց հետզհետէ աիրապետուած են։ Վեցերորդ դարէ ի
վեր ունին ազգային մատենադրութիւն մը և բազմաթիւ պատմական
և կարևոր երկասիրութիւնք, և սակայն մինչ ի կէս եօթնւտասնե-
րորդ դարու հասեր էին՝ առանց իրենց լեզուով տպագրուած գիրք
մը ունենալու։

Սուրբ Գրոց և ուրիշ եկեղեցական մատենից ձեռագրաց զինը օր
ըստ օրէ աճելով, և անոնց մէջ սպրդած ընթերցուածոց տարբերու-
թիւնք և վրիպակք, ուր ուրեմն զգալի ըրին Հայ կղերին անհրաժեշտ
կարևորութիւնն տպագրութեամբ զանոնք հրատարակելու։

Այս վախճանաւ 1662ին յ'էջմիածին գումարուած յազգային ժո-
ղովի սահմանուեցաւ կարող և հմուտ անձ մը զրկել յեւրոպա, ուր
տպագրատուն մը հաստատելով հրատարակութիւն այն գրութեանց որոց
գործածութիւնը աւելի յաճախ և ընդհանուր է Հայ ազգին մէջ։

Ժողովոյն որոշումը ի գործ դնելու համար կաթողիկոսն Յակոբ
Ելայեցի անուանեց ու իրեն մասնաւոր գործակատար կարգեց զվար-
դապետն Ռսկան Երեւանեցի որ արքեպիսկոպոս էր Օշականի²։

1. Դուռնը՝ Գր. Տեղեկութիւնք Վոդեռութեան միոյ յարևելս, 1717, Պոթէ, Հա-
յաստան։

2. Ռեշար Սիմոն, Քննադատական պատմութիւն ինոյ կտակին, 1685.— Քննական
պատմութիւն քաղաքականութեան ինոյ կտակին, 1690.— Լըբոն Մատենադարան

Ոսկան՝ կաթողիկոսին կամացը և հրահանգաց համաձայնելով, գընաց նախ ի Հռոմ, ուր գրեթէ տասնհինգ ամիս կեցաւ։ Անկէ 1664ին անցաւ յԱմսդերտամ, ու հայերէն տառեր փորագրել ու ձուլել տարով՝ իրեն յանձնուած տպագրարանն հաստատեց և կողեց զայն յանուն էջմիածնի և սրբոյն Սարգսի զօրավարի։

Այդ հաստատութեան առաջին արդիւնքն եղաւ քառածալ Աստուածաշունչ գիրք մը, տպագրեալ ի 1666, ջանիք Ոսկան արքեպիսկոպոսի և գործակցութեամբ Սողոմոնի Լեւոնեան իր սարկաւազին և քեռորդոյն։ Հետեալ տարիներուն ուրիշ զանազան հատորներ ալ ի լոյս ընծայուեցան, և բաց յայլոց ութմալ կտակարան մ'ալ 1668 թուականաւ։ Բայց կ'երևնայ թէ Ոսկան որ ուղղափառ (orthodoxe) գաւառութիւն ունէր, խիղճ ըրաւ տպագրել այդպիսի ուղղափառական գրքեր հերետիկոս ժողովրդեամբ լի քաղաքի մը մէջ, և միտքը գրաւ Հոլանտայէն ելլելով երթալ ի Գաղղիա¹։

* *

Եւ յիրաւի, կը գտնենք որ 1669 մայիս 26 թուականաւ՝ լատին լեզուով աղերսանաց թուղթ մը կ'ուղղէ առ Լուդովիկոս ԺԴ, որով կը ջանայ հաւատարմացնել թագաւորին իր մեծ սքանչանաց ըզգածմունքը, խնդրելով որ բարեհաճի ընդունել արքունի մատենադարանին ընծայած չայկական Աստուածաշունչի օրինակ մը²։ Բաւական չի սեպելով այս առաջին քայլը, գնաց ի Փարիզ. և հոն Լորան Տարվիոյ հռչականուն արևելագիտին միջնորդութեամբ, որ մարսիլիացի էր ծննդեամբ, յամի 1669 ի 11 օգոստոսի յաջողեցաւ ընդունիլ ի թագաւորէն ազհրաման տպարանի մը հաստատութեան ի Լիոն կամ ի Մարսէլլ կամ տէրութեան ուրիշ քաղաքի մը մէջ, և հայերէն լեզուով ամէն տեսակ գիրք հրատարակել։ որովհետեւ այդ գործը մեծապէս օգտակար էր հասարակութեան, և արևելեան լեզուաց գիտութեան շատ գիւրութիւն պիտի մատուցանէր³։ Հրամա-

1709.—Սէն Մարգէն, ի Պատմական և աշխարհագրական յիշատակարանս ի վերայ Հայաստանի, Յակոբ Դ կը հռչէ զկաթողիկոսն որ 1655էն ց1680 գրաւեց զթոռն հայրապետական։

1. Ipsius voluntas fuit quod Typographia... quae antea fuerat apud hereticos Amsterdam ad libros catholicos romanorum modo componendum, illam Massiliae transtulit. (Աղերսագիր Հայոց Զմիւռնիոյ առ Գաւառապետն և Խորհրդականս ատենին արդարութեան Փռովանայ, զոր յառաջ կը բերէ Պոնիֆատ ի գիրս վճռոց Խորհրդարանին Փռովանայ, ի Հատորն Ա. յէջ 412)։

2. Լըլոն, Մատենադարան, հատուած մ'ալ մէջ բերելով։

3. Հաւաքումս Գործոց և Յիշատակագրաց կրեթին Գաղղիոյ. տպ. 1524։ — Պոնիֆատ, ի յեջեալ գիրսն։

Նազիրը կը յաւելուր այսպիսի պայման մը որ այդ գրքերը ուղղափառ, առաքելական, հոգովեական կրօնից վարդապետութեան և հաւատալեաց հակառակ բան չի բովանդակեն: Ոսկան կ'ընդունէր այս պայմանը, քանի որ իր բուն և ճիշդ իմաստին համեմատ գործադրուէր. բայց կը վախնար որ չլլայ թէ առիթ մը ըլլայ ապագային մէջ փոփոխելու կամ ի սպառ ջնջելու հայկական արարողութիւններն ու ծէսերը: Սակայն և այնպէս լիուրի վստահութեամբ գաղղիական կառավարութեան խոստմանց անկեղծութեան ու թագաւորին պաշտպանութեան վրայ, փոխադրել որոշեց յԱմսդերտամէ ի Մարսէլ (1672) իր տպագրատան ամէն կահք ու կազմածքը¹:

Հռովմայ աթոռը երբ առաւ այս փոխադրութեան լուրը, փութաց անոր վրայ հրաւիրել թեմական եպիսկոպոսին հսկողութիւն, իմացընելով թէ Ոսկան ի յարաբերութեան է ընդ պատրիարքին որ յ'էջմիածին Ուստի Գեր. Տրփորպէն Ժանսոն՝ որ ի Ժամանակին Մարսէլիի եպիսկոպոսական աթոռոյն գահակալն էր, պահանջեց նախ արքեպիսկոպոս տպագրողէն հաւատոյ դաւանութիւն մը բստ հռովմեական եկեղեցւոյ վարդապետութեան, գրաւոր՝ ի հայ և ի լատին. ու ապա իր ընդհանուր փոխանորդին հսկողութեան յանձնելով նոր բացուած տպարանը, իրեն սեպհականեց հոն հրատարակուելիք գրքքնութիւնը հայ լեզուի հմուտ քահանայի մը ձեռքով՝ որ այս վախճանաւ ի պատեհ ժամանակի պիտի զրկուէր ի Հռովմայ:

Իրաց այս վիճակին մէջ ձեռք զարկաւ Ոսկան իր նոր տպագրատան հաստատութեանը, որոյ անունն անփոփոխ պահեց կոչելով տըպարան սրբոյ էջմիածնի և սրբոյն Սարգսի զօրավարի. և կը յուսար որ պիտի յաջողի յատուկ անձնական ծախիւք հրատարակել իբրու երախայրիք քառածալ ժամագիրք մը, իրեք հազար օրինակ, և զարգաւումս թէ մեծ պատկերներով արդիւնք կունտի փորագրողին ճարտար գրչին. բայց որովհետեւ երկար ատենէ ի վեր արեւելքի ազգայիններէն դրամական օժանդակութիւն ընդունած չէր², բռնադատեցաւ երկրորդ անձի մը ընկերութեան միջոցին դիմել՝ մտքին խորհուրդը յառաջ տանելու համար:

Ընկերակցութիւնն ըրաւ թաղէոս անունով քահանայի մը հետ որ Ոսկանայ բաղաբակիցն էր ու հետը ի փարիզ և ի Մարսէլ ճանապարհորդութիւն ըրեր. բայց ընտրութեանը մէջ գծարդդ եղաւ, ուրովհետեւ այդ անձին յետագայ բռնած ընթացքէն յայտնապէս կ'երևնայ որ արտաքին չահէն շատ աւելի զօրաւոր ու զաղտնի չահէ մը մղուած, ընկերակցութեան ետեւ եղած էր իր ամէն ջանքը բանեցը:

1. Լըռն, անգլ. յիշատակելով 1672ին յԱմսդերտամ տպուած Սաղմոսարան մը:

2. Ոսկան նոյն գրոց յառաջաբանին մէջ կը յայտնէ իր գանգատներն ու տըգոհութիւնը:

նելու՝ ժամագրոց հրատարակութիւնն խափանելու և տպագրարանը բոլորովին անհետ ընելու նպատակաւ¹։

Ոսկան հետը ընկեր առնելով զԹադէոս՝ տպագրելի գրքին ծախուց և շահուն մասնակից ընելու համար, պէտք եղած զգուշաւորութիւնքը բանեցուցեր էր. բացարձակաբար իր անձին վերապահելով տպագրին սրբագրութիւնը Ըսածնիս յայտնապէս կ'երևնայ այն դաշնագրէն որ 1673ին եղած է. որով երկուքն ալ կը պարտաւորին հազարական դահեկան դնել՝ գործաւորաց վարձուն, թղթոց ստացման և ուրիշ ամէն կարեւոր ծախուց հատուցման համար. յայտնի և որոշ պայմանագրով որ յետ աւարտման տպագրութեանն՝ արքեպիսկոպոսը երեք հարիւր յիսուն օրինակ վերցընելու իրաւունք պիտի ունենար՝ իբրու վարձ իր աշխատանքին գրոց սրբագրութեան և տպագրին աւարտման, և քնացած օրինակները երկու հաւասար բաժին պիտի ըլլային, մին Ոսկանայ և միւսն Թադէի²։ Բայց դէպքը շուտով յայտնի ըրաւ թէ որչափ անբաւական էին արքեպիսկոպոսին կողմանէ եղած այս զգուշաւորութիւնքը։ Վասն զի հազիւ ժամագրոց առաջին թերթը մամլոյ յանձնուած էր, Թադէոս սկսաւ ամենագոյի արգելք հանել. և եթէ արժան է հաւատք ընծայել Զմիւռնիոյ Հայոց կողմանէ գրուած աղերսագրին, զոր արդէն յիշեցինք, այս ընկերակցին՝ զոր անարժան կը սեպեն ոչ միայն քահանայ, այլ նաև քրիստոնեայ կոչուելու³, ի գործ դրած անարժան միջոցներուն և նախատանայ հետևանք եղաւ տպագրիչ արքեպիսկոպոսին մահը։

Ոսկայիս ծանր ամբաստանութիւնն ստոյգ ըլլալ կամ ոչ, յայտնի է որ Ոսկան մեռաւ ի Մարտէլ 1674 թուականին առաջին ամիսներուն. և Թադէոս փութաց տէրութեան կողմանէ կնքել տպագրական գործարանը, և սննեսկալի դատարանին փոխանորդը մտցընել ի տուն վախճանելոյն։ Նոյն միջոցին ժամագրոց տպագրութիւնը հազիւ վեցերորդ թերթին հասած էր։ Ուրիշ գիրք մ'ալ, սաղմոսաց Դաւթի, որ Ոսկանայ յատուկ ստացուածքն էր, և ամբողջ ութ թերթերու մէջ պիտի բովանդակուէր. զեռ նոր սկսեր էր տպագրուիլ և միայն քանի մը առաջին թերթք հրատարակուած էին։ Ոսկան երկու գրոց տպագրութիւնը յառաջ վարելու և ի զուլս հանելու համար, — որոց վրայ հրատարանը ձեռուընկին դրած էին արգէն, — բռնադատեցաւ Սողոմոն՝ Ոսկանայ քեռորդին և ժառանգ, բանակցութեան մոտենլ Թադէի հետ և ընդունել անոր պայմաններն։

Նոյն 1674 տարւոյն հաստատուած դաշնագրով մը որոշուեցաւ որ

1. Si illi oreditis, nostram typographiam destructis et scientiae nostras extinguetis. Վերը յիշուած Հայոց Զմիւռնիոյ աղերսագրին մէջ։

2. Պոնեֆատ, անդ։ Հաւաքումն Գործոց և Յիշատակագրաց կղերին Գաղղիոյ։

3. Non tantum sacerdos, sed etiam christianus non est dignus vocari. Պոնեֆատ, անդ. յ'էջ 412։

ժամագրոց և Սաղմոսարանի ամէն թերթերն, թէ տպագրուածներն և թէ տպագրելիք, ի մամլոյ ելլելուն պէս անմիջապէս յանձնուին Լրֆէպիւր փաստաբանին, և թագէի ապահովութեան համար հոն մնան մինչև ժամագրոց տպագրութեան աւարտումը, և իրեք հազար օրինակաց հաւասարաբաժին բաշխումը ի մէջ երկրացուն՝ ըստ արդէն կնքեալ պայմանագրութեան: Սոցումոն հաւատարիմ՝ և փութալան եւ ընցաւ իր կողմանէ ի պահպանութիւն պայմանացն: Վրան հազիւ տարի մը անցած էր՝ երբ հանճարամիտ օժանդակութեամբ Նասիպի Գրիգորեան, իր կողմանէ դրուած գործակատարին, և Մատթէի Յովհաննիսեան շարող — տպագրչի՝, ոչ միայն զաշնագրին նպատակ ժամագրոց տպագրութիւնը լմընցուց, այլ նաև ուրիշ հայ գրքեր կրցաւ հրատարակել:

* *

Այս ամէն գրքեր քննուեցան Յովհաննէս Յակոբ՝ բնիկ ի Հայոց ուղղափառ քահանայի մը ձեռքով, որ պաշտօնական կերպով զըրկուած էր ի Հոռովմայ ի Մարսէլ, և որուն ճանապարհի ծախուց համար հատոյց Սոցումոն երեք հարիւր դահեկանի գումար մը՝, Այսպիսի որոյիչ քննութենէ մը ետքը՝ Ս. էջմիածնի տպարանի վերակացուք փութացան առաջարկել թագէի որ անմիջապէս ժամագրոց օրինակաց հաւասար բաշխման գործը կատարուի. և անով փափաքելի և որոշ երկու արդիւնք կ'ունենային: Մէյմը որ այնուհետև կը դադրէին իրենց ամէն յարաբերութիւնք բուռն և տարապարտ խնդիրներով խառնակիչ անձի մը հետ. երկրորդ որ դրամական շահու մերձաւոր յոյս մը կ'ունենային, և որուն մեծապէս պէտք ունէր Ոսկանայ ձեռքով հաստատուած տպարանը: Սակայն թագէի մտաց խորհուրդք հոն չէին, որ ինչպէս ըսինք, իր նիւթական շահէն աւելի նպատակ ունէր գործարանին խափանումը քան անոր վերահաստատութիւնը: Ոչ միայն չուզեց ստորագրութիւնը դնել իրեն առաջարկուած մասնակցութեան պայմանագրի մը, այլ սենեակալի փոխանորդին դատարանը դիմելով՝ ամբաստանութիւն ըրաւ ի Յակոբ քահանայէ արդէն քննուած ժամագրոց համար, իբր թէ տակաւին կը գտնուին ի նմա հերձուած սղական բառեր՝ հակառակամարտք ուղղափառ հաւատոյ, և խնդրելով անոնց սրբագրութիւնը՝ կը պահանջէր որ ութ թերթիւրը նորէն տպագրուին, գործակատար ճանչցուած Նասիպ Գրիգորի ծախքով: Կը պահանջէր

1. Ժամագրոց շարողէքնն համար՝ երեք դահեկան առ թերթն վճարուեցաւ նըմա, բայ ի պահպանութեան ծախքէն:

2. Պոնիֆատ, անդ., յ'էջ 411, Հաշարդումն, և այլն. Հաս. Դ:

գարձեալ՝ բարոյական շահու մը տեսակէտով քողարկելու համար այսպիսի ամբաստանութեան ատելի մասը, որ ի ճակատու յայտնապէս նշանակուի թէ հրատարակութիւնն եղած էր հասարակաց ծախիւք արքեպիսկոպոսին և թագէի:

Այդ կրկին առաջարկութիւնք ընդունելի եղան. բայց խորհրդաւորանք վճիռ ալ տալով ի 1675 ի սեպտ. 28 որ երկու ընկերակցաց անուանք ժամագրոց ճակատը գրուին, ջնջեց սենեակալի ատենին վճիռը, և երկու կողմին ալ պատուիրեց որ եպիսկոպոսական գըլխաւոր փոխանորդին ներկայանան և իրմէ լսեն թէ արդեօք հարկ է այն սրբագրութիւններն ընել:

Թագէոս գահ չեղաւ հետապնդութեամբն դատաստանական միջոյններով ի գործադրութիւն այս բարձրագոյն վճռոյն. այլ մասնաւոր գրուածով մը ամբաստանեց զՆասիպ Գրիգոր իբրու ննջապաճառ, դատարկաշրթիկ, հատուցանելու անկարող ու անանկացած մարդ մը. և յաջորդեցաւ նոր վճիռ մը ձեռք ձգել, որով իշխանութիւն կը տրուէր բռնել տալ Սողոմոն Լեւոնեանի այդ գործակատարը Նասիպ՝ նոյն ժամանակին տիրող օրինաց տրամադրութեանց հակառակ բանդ գրուելով՝ բողոքեց խորհրդարանին արդարասիրութեանն, իր ազատութիւնը խնդրելով. և 1676 յունիս 9 գրուած վճռով մը բանտէն հանուելով, որոշուեցաւ որ ժամագիրքը միւսանգամ եպիսկոպոսական փոխանորդին քննութեանն յանձնուի, և վկայիւք հաստատուի թէ ուղղափառ, առաքելական, հռովմէական կրօնից վարդապետութեանց հակառակ բան մը չիրովանդակեր:

Զորութեամբ այս նոր վճռոյն՝ Գեր. Ֆորպէն-ժանսոնի յանձնուեցաւ գիրքը. եպիսկոպոսը հարկ չսեպեց թարգման մը ուզել ի Հռովմէ այս քննութիւնն ի գլուխ տանելու համար. ու յանձնեց թովմաս Հայրապետեան հայ քահանայի մը որ նոյն ատեն գտնուեցաւ ի Մարսելլ, անկէ ի փարիզ անցնելու դիտաւորութեամբ: Նոր թարգմանը ոչ միայն նպատաւաւոր չերեցաւ իր հայրենակից տպագրողաց, այլ խստապահանջ քան զԹագէոս. վասն զի ոչ միայն պահանջեց նշանակուած ութ թերթից կրկին տպագրութիւնն, այլ ուրիշ ութ թերթեր ալ անոնց վրայ աւելցուց, զորս հարկ էր փոխել հերետիկոսական արատ կրելուն պատճառաւ:

Նասիպ Գրիգորեան խնայելով իր յանձնարարէն (mandant) կրկին տպագրութեան ծանր ծախքը, զէմ չկեցաւ կարեւոր համարուած սրբագրութիւններն ընել, վրիպակացոյց տախտակ մը աւելցնելով տպագրուած վերջին թերթին յետին երկրորդ երեսին վրայ, որպէս զի կարելի չլլայ փրցնել զայն առանց գիրքը պակասաւոր և անկատար ընելու: Այս առաջարկութիւն խորհրդարանին վաւերացուցմանը ներկայելով, 1678 ապրիլ 1 վճռով մը որոշուեցաւ որ Մարսելլի եպիսկոպոսը պատշաճականն գործէ՝ ինչ որ իրեն կարևոր և.

բենայ. ուստի և Գեր. Ժանսոն հետեւեալ յունիս 7 հրամանագրով մը պատուիրեց Հայոց որ տպագրեալ ամէն թերթերէն երկու օրի. նակ իրեն յանձնուին, որպէս զի կարող ըլլայ սրբագրել այն վրիպակներն որ սպրդած ըլլան ։ Բայց եպիսկոպոսը պիտի չկարենար այս փափուկ ու գոռարին գործը ի գլուխ հանել. վասն զի Մարտէյլի ամբողջն ի Պովէ փոխադրուելով ի 1679, ի պարագութեան մնաց իր գահը, ու ֆիլիպ Տըպոսէ քահանայի մը (prévôt) յանձնուեցաւ անոր վիճակին առժամանակեայ կառավարութիւնը, և որ յերկարեցաւ մինչև ի 1682 :

Շարունակելի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀՈՄԵՐԱԿԱՆ ՈՒՍՄԱՆՑ

Բրուսիոյ տարեգիրք՝ Մարտի պրակին մէջ ամբողջ կը հրատարակեն Պօղոս Քաւէրի քեյի համալսարանին մէջ կարգացած ակադեմական ճառը, որ կատարեալ և օգտակար համառօտութիւն մ'է հոմերական խնդրոյն արդի վիճակին, յորում կը պարունակուին նաև շատ կարևոր և ընդհանուր խորհրդածութիւնք, իմաստուն բանասէրն կը խնդրէ թէ արդեօք բանասիրութիւնն կրնայ ոչլ ևս նըկատուիլ իրեն մի և ազատ գիտութիւն։ Ձգմբոս, կ'ըսէ նոյն բանասէրն, դասական հնութեան փոքրիկ մաս մ'է. իլիական և Ոդիսականն միատեղ տպագրուած են ութիջեան 800 իջից մէջ. և յիշուի բանասէր չնդող անձ մի ծաղրածութեամբ կը հարցընէ՝ թէ մինչև ցարդ ըստ բաւականի տպագրուած չ'են այս հին բանաստեղծութիւնքն, և թէ կայ արդեօք միշտ նոր բացատրելու բան մի անոնց մէջ։ Այս անձին զարմանքը աւելի պիտի աճի՝ եթէ գիտնայ թէ այս երկասիրութեան ասպարէզն, որ իրեն աչաց ամենափոքր կ'երևի, յանհունս ստորաբաժանմամբ՝ զանազան մասնական ուսումնական կրթութիւններ յառաջ բերած է, որոյ իւրաքանչիւրն կրնայ մարգու մը բովանդակ կենաց մէջ աշխատութեան նիւթ ըլլալ. և դարձեալ եթէ իմանայ որ գիտնականք այս ասպարիզին զանազան մասանց վրայ աշխատելով յաճախ մթութեան խաւարին մէջ ինկեր են։

Արդ Գաւէր այս ոճով կ'սկսի հոմերական խնդիրը բացատրել։

Հին գրականական երկասիրութեան վրայ ուսումնական աշխատութեան հիմն է լինալ գտնել անոր բնագիր մը՝ ըստ կարելոյն անսխալ. և հիմա այս լանքն կայ ամենայն գիտնականաց մէջ, Յոյն քերականաց զրա՝ ծանօթութիւնքն Հոմերի գրոց լուսանցքն՝ աւելի